

До спеціалізованої вченої ради К 35.052.23
Національного університету «Львівська політехніка»

Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, вул. Князя Романа 1/3

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента Йосипів А.О., – на дисертацію Ліщук Наталії Олександрівни «Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право

Вивчення поданих Н.О. Ліщук матеріалів дисертації та автореферату, а також ознайомлення з її публікаціями, дає підстави стверджувати, що автором було проведено правовий аналіз теми, актуальної в теоретичному та практично-прикладному плані, сформульовано висновки і пропозиції, що виносяться на захист.

Оцінюючи дисертацію в цілому, можна констатувати, що авторка досягнула поставлених перед собою цілей, роботу виконала на належному науковому та методологічному рівні. Такий загальний висновок підтверджується за основними критеріями, за якими оцінюються такі наукові роботи.

Актуальність теми дослідження. Домашнє та гендерно-обумовлене насильство є вкрай актуальною проблемою не лише для України, а й для міжнародної спільноти. Різноманітні прояви насильницьких дій мають місце у різних сферах життєдіяльності суспільства, проте, найчастіше, зустрічаються власне у сфері домашніх відносин і щодо жінок. За даними Мінсоцполітики, щороку в Україні від домашнього насильства страждає близько 100 тисяч осіб, 90% з яких — жінки.

Останніми роками в нашій державі було зроблено чимало для вирішення проблем насильства. Це прийняття різноманітних нормативно-правових актів (ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» 07.12.2017 року; Указ Президента «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» 21.09.2020 р., ратифікація Україною Стамбульської конвенції в 2011 році.), а також активне відкриття кризових центрів та притулків для постраждалих від насильства в сім'ї.

За останні 3 роки кількість звернень потерпілих від насильства вразі збільшилась, і це свідчить не про те, що збільшилась кількість випадків насильства, а про довіру потерпілих до державних органів та віру в можливість захисту прав потерпілих та відновлення справедливості. Але, не зважаючи на позитивні тенденції в захисті прав потерпілих від насильницьких дій, кількість

таких випадків залишається на високому рівні. В Україні повинна бути нульова толерантність до насильства над людьми.

Усі гілки української влади, в тому числі і регіональні та міські, зобов'язані розробляти та впроваджувати заходи протидії та реагування на означену проблему, виділяти кошти на створення кризових центрів та соціальної допомоги жертвам насильницьких дій.

Підписання президентом України Указу «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» стало важливим кроком для зниження рівня насильства в українському суспільстві, проте, відкритими залишаються чимало проблем. Наразі, кількість кризових центрів та притулків є меншою за необхідну. Жертви насильницьких дій, після завершення терміну перебування в притулку для жертв насильства, зіштовхуються з такими складними проблемами, як: відсутність власного житла, куди б можна було переїхати від кривдника; відсутність роботи, а, від так, і відсутність матеріальної незалежності від кривдника. Для вирішення даних проблем потрібна робота державних органів, та врахування подібних витрат (наприклад, забезпечення жертв хоча б тимчасовим житлом) у державному бюджеті держави.

Наведені міркування й визначають актуальність теми дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Результати дослідження видаються достатньо обґрунтованими. В роботі комплексно досліджується широкий спектр проблем, пов'язаних із насильницькими діями, що вчиняються щодо жінок, питання детермінант таких дій та заходів запобігання.

Теоретичну основу дисертації становить значна кількість джерел (192 найменування розташовані на 17 сторінках), серед них: монографії, колективні праці, збірники статей, наукові статті, нормативно-правові акти, судова практика.

Мета полягає в проведенні комплексного аналізу насильницьких дій щодо жінок в Україні, детермінацій цих явищ, особи-злочинця, що вчиняє насильницькі дії щодо жінок та жінки-жертви, виробленні на цій основі пропозицій і рекомендацій щодо зниження рівня насильницьких проявів відносно жінок.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації були поставлені такі основні **задачі**: визначити стан наукового дослідження проблеми насильства щодо жінок в юридичній літературі; визначити поняття та ознаки насильницьких дій щодо жінок; проаналізувати зарубіжний досвід запобігання насильницьким діям щодо жінок; надати кримінологічну характеристику особи-злочинця, що вчиняє насильницькі дії щодо жінок та жінки-жертви насильницьких дій; здійснити кримінологічну характеристику насильницьких дій щодо жінок в Україні; дослідити причини та умови насильницьких дій щодо жінок; проаналізувати загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи профілактики насильницьких дій щодо жінок; дослідити віктимологічні заходи профілактики насильницьких дій щодо жінок.

Об'єкт і предмет дослідження визначені правильно, а саме: *об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням насильницьких дій щодо жінок, а предмет дослідження – насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання.*

Дисертантка застосувала належним чином визначену нею методологічну базу наукового пошуку. **Методи дослідження** обрано з урахуванням поставленої мети й задач, об'єкта та предмета дослідження. У своїй більшості вони є цілком прийнятними і дозволяють провести науковий пошук обраного дослідження на відповідному рівні. Завдяки цьому авторка обґрунтувала низку нових ідей, що розглядаються вперше, а також визначила положення, які в роботі набули подальшого розвитку або удосконалені.

Емпіричною базою дослідження є матеріали слідчої і судової практики (200 кримінальних проваджень) пов'язані з темою дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до положень розділу 4 Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015; розділу 4 Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 р. № 511/2015, Постанови НАН України від 20.12.2013 р. № 179 «Про Основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014–2018 роки» та рекомендацій Ради президентів академій наук України для ВНЗ щодо виконання досліджень за Пріоритетними науковими напрямами досліджень (п. 3.4. Політико-правові науки); у межах науково-дослідної роботи Приватного вищого навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права». Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права» протокол № 51/3 від 29 жовтня 2015 року; уточнено – протокол №7 від 25 лютого 2016 року.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації. Дисертація є першим в Україні дослідженням, яке присвячене питанню насильницьких дій щодо жінок в Україні, причинам та умовам таких проявів, кримінологічній характеристиці особи-злочинця, що вчиняє насильницькі дії щодо жінок та жінки-жертви, їх запобігання.

До найбільш вагомих результатів, що відбивають наукову новизну дослідження, належать наступні положення: *вперше*: сформульовано авторське визначення жінки-жертви насильницьких дій, як особи, якій злочином завдано проти її волі фізичної, моральної, майнової чи психологічної шкоди, що стало наслідком її особливого соціально-рольового статусу в суспільстві; запропоновано класифікацію віктимних ситуацій залежно від варіантів поведінки потерпілих, від нейтральної до протиправної: 1) ситуації, що мають характер поштовху, в яких поведінка потерпілих полягає в нападі, образі, заподіянні образи; 2) ситуації, в яких поведінка потерпілих позитивна, однак пов'язана з поворотом на жертву насильницьких дій злочинця (ситуація, коли мати захищає свою дитину); 3) ситуації, в яких поведінка потерпілої створює об'єктивну можливість вчинення злочину, хоча поведінка і не трактується, як

поштовх (це здебільшого пасивність потерпілих, що дозволяють продовжувати злочинну діяльність (катування, образи)); 4) замкнуті ситуації, в яких дії потерпілої спрямовані на заподіяння шкоди самій собі (ситуація замаху жертви на самогубство, у зв'язку з неможливістю терпіти знущання); 5) ситуації, в яких поведінка потерпілого нейтральна і не впливає на вибір злочинцем варіанту поведінки, тобто, коли немає приводу зі сторони жертви: обґрунтовано необхідність у випадку повторного засудження особи до позбавлення волі без умовного звільнення від його виконання за злочини, пов'язані з домашнім насильством, застосувати щодо винної особи обмежувальні заходи, оскільки така поведінка винного свідчить про небажання стати на шлях виправлення, а також забезпечить належний захист прав жертви насильства у майбутньому.

Частина положень автором було удосконалено або вони дістали подальшого розвитку. Зокрема, *вдосконалено*: класифікацію жінок-жертв злочинів, які враховують соціально-рольовий статус жінки-жертви, що визначає соціальні можливості освіти, професійної діяльності, доступу до влади, сексуальності, ролі в родині та репродуктивної поведінки. Така підстава класифікації дає можливість говорити саме про жінок-жертв, які стали такими у зв'язку із становищем у суспільстві та ролями, які вони в ньому виконують; поняття насильницьких дій щодо жінок, як умисних протиправних дій, які полягають у заподіянні потерпілій особі проти її волі фізичної, моральної, матеріальної чи психологічної шкоди, які були детерміновані соціально-рольовим статусом потерпілої особи та їхня очікувана поведінка; типологізацію осіб, що вчиняють насильницькі дії щодо жінок залежно від антисоціальної спрямованості і характеру, ціннісних орієнтацій особистості: тип із соціально-позитивною спрямованістю; тип із спрямованістю нестійкого характеру; тип із стійкою антигромадською спрямованістю; положення про те, що при характеристиці криміногенних детермінант насильницьких дій, що вчиняються щодо жінок слід використати соціально-психологічну концепцію, згідно з якою безпосередніми причинами злочинності є деформація свідомості: суспільної, групової та індивідуальної. Ці негативні зрушення у свідомості, із свого боку, породжуються соціальними суперечностями, які визначаються як умови, що формують причину («причини причин»). Іншу групу умов складають фактори, що сприяють реалізації вже сформованих деформацій у свідомості. Таким чином, соціальні суперечності викликають злочинну поведінку не безпосередньо, а спочатку деформуючи суспільну та індивідуальну свідомість; твердження про те, що можливості і перспективність індивідуальної віктимологічної профілактики засновані на визнанні потерпілих від злочинів (реальних і потенційних) носіями певної сукупності особистісних і поведінкових характеристик, сукупність яких зумовлює їх більш високу, хоча, зрозуміло, і ймовірну віктимність.

Дістали подальший розвиток: положення про те, що у сферу заходів, безпосередньо спрямованих на вирішення профілактичних завдань щодо насильницьких дій, що вчиняються щодо жінок, повинні зараховуватися не тільки особи, які вчиняють правопорушення, але і сама обстановка, в якій формується особистість, сфера індивідуальної профілактики повинна бути розширена, а в коло її суб'єктів поряд з потенційними злочинцями повинні бути

поміщені потенційні і реальні жертви злочинів; положення про те, що для ефективної профілактики повторних (рецидивних) проявів насильницьких дій щодо жінок, що вчиняються у сфері побуту, політика держави в галузі соціального захисту повинна передбачити можливість забезпечення постійним житлом осіб (які стали жертвами таких протиправних посягань), які цього потребують (продовжують проживати на одній житловій площі з кривдником у зв'язку з відсутністю власного житла); необхідність вироблення і впровадження для ефективної профілактики насильницьких дій щодо жінок спеціальних програм для працівників органів Національної поліції України, що включатимуть в себе способи виявлення насильства в сім'ї, розпізнання різних його форм, навички з надання допомоги жертвам домашнього насильства. Такі програми повинні складатися з наступних блоків: поняття та види сімейного насильства, психологічні особливості жертви сімейного насильства, небезпечні наслідки сімейного насильства для сім'ї та суспільства в цілому, досвід зарубіжних країн в боротьбі з сімейним насильством, партнерство з громадськими організаціями у вирішенні проблеми насильства.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки й рекомендації можуть бути використані у: *науково-дослідній діяльності* – для розробки теоретичних питань дослідження насильницьких проявів в сімейно-побутовій сфері та її запобігання органами Національної поліції; *правотворчій діяльності* – під час вдосконалення кримінологічних досліджень у сфері запобігання злочинності; *практичній діяльності* – для оптимізації діяльності працівників органів Національної поліції та інших правоохоронних органів із запобігання злочинності; *навчальному процесі* – при підготовці відповідних розділів підручників з кримінології, а також навчальних посібників із спецкурсів.

Повнота викладення матеріалів дисертаційного дослідження.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 232 сторінки, з яких основний текст – 193 сторінки, список використаних джерел (192 найменування) – 18 сторінок, додатки – 4 сторінки.

Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують в тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, до кінця не розробленими в науці і перспективними для дослідження.

Свої думки, висновки та пропозиції дисертантка підтверджує науковою дискусією, критичним аналізом поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців тощо. Відтак, можна стверджувати, що висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації, мають достатній рівень достовірності й обґрунтованості.

Науковий інтерес становлять, насамперед, ті положення праці дисертанткі, в яких:

1. Заслуговує на увагу твердження автора про те, що до існуючих підстав класифікацій жертв злочинів необхідно додати таку підставу як – соціально-рольовий статус жінки - жертви. Соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості освіти, професійної діяльності, доступу до влади,

сексуальності, ролі в родині та репродуктивної поведінки. Така підстава класифікації дає можливість говорити саме про жінок – жертв, які стали такими у зв'язку із становищем у суспільстві та ролями, які вони в ньому виконують. (стор. 40).

2. На сторінці 51-52 дисертації автор робить цілком слушний висновок про те, що при вчиненні насильницьких дій важко виокремити лише один вид насильства в чистому вигляді. Фізичне насильство над людиною може мати як наслідки заподіяння психічних травм, так само, як наслідками впливу на психіку можуть бути порушення фізіологічних функцій організму і навіть смерть людини.

3. Заслуговує на увагу значна робота автора щодо дослідження міжнародних документів та законодавства зарубіжних держав стосовно запобігання насильницьким діям щодо жінок (підрозділ 1.3).

4. Заслуговує на увагу висновок авторки про те, що з психологічної точки зору жінки-жертви - це жінки, які через систематичне насильство зазнали особистісних змін, які проявляються в депресивних, тривожних, демонстративних акцентуаціях характеру, які свідчать про присутність у людини яскраво виражених рис характеру (низької самооцінки, тривожності, жертвовності), що пов'язані з типом її реагування, основними потребами та захисними механізмами (стор. 80).

5. При дослідженні причини та умови насильницьких дій щодо жінок (підрозділ 2.3) авторка приходить до слушного висновку про те, що при характеристиці криміногенних детермінант насильницьких діянь, що вчиняються щодо жінок, слід використати соціально-психологічну концепцію, згідно з якою безпосередніми причинами злочинності є деформації свідомості: суспільної, групової та індивідуальної. Тобто, соціальні суперечності викликають злочинну поведінку не безпосередньо, а спочатку деформуючи суспільну та індивідуальну свідомість (стор. 117).

6. Вартою уваги, на нашу думку, є пропозиція автора щодо того, що політика держави в галузі соціального захисту повинна передбачити можливість забезпечення постійним житлом осіб, які цього потребують. (стор. 152).

Публікації та апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження викладено в дев'яти публікаціях, зокрема: п'яти статтях (із них чотири – у фахових наукових виданнях України та одна – у періодичному виданні іншої держави) та чотирьох тезах виступів на науково-практичних заходах.

Проте, позитивна оцінка рецензованої роботи в цілому та її окремих положень не виключає можливості і необхідності висловити окремі зауваження щодо позицій Ліщук Наталії Олександрівни, які викликають сумніви чи потребують додаткової аргументації та звернути увагу на деякі недоліки й спірні положення, що дають можливість вступити в дискусію з автором:

1. Деякі з запропонованих автором положень наукової новизни потребують більш чіткого формулювання, оскільки у нинішньому виді не дають можливості повною мірою зрозуміти суть запропонованих авторкою змін.

Наприклад, п. 3 підрозділу «Вперше» дисертантка наголошує на необхідності у випадку повторного засудження особи до позбавлення волі без умовного звільнення від його виконання за злочини, пов'язані з домашнім насильством, застосувати щодо винної особи обмежувальні заходи, оскільки така поведінка винного свідчить про небажання стати на шлях виправлення, а також забезпечить належний захист прав жертви насильства у майбутньому. Проте не зрозуміло. Які саме обмежувальні заходи і чи в кожному випадку слід застосовувати.

2. Досліджуючи питання індивідуальної профілактики насильницьких дій (3.2), авторка робить цілком слушний висновок про те, що в коло коло об'єктів такої профілактики поряд з реальними жертвами повинні бути поміщені і потенційні жертви. Але зі змісту дисертації не зрозуміло, хто саме повинен здійснювати таку профілактичну роботу. І загалом, суб'єкти профілактики насильницьких дій розглянути авторкою не детально.

3. Розглядаючи питання профілактики насильницьких дій щодо жінок, дисертантка, на нашу думку, не приділила належної уваги громадським організаціям та їх взаємодії з державними органами. Хоча, як відомо, лєвова частка роботи по убезпеченню жертв насильницьких дій та забезпечення їх прав належить саме громадським організаціям.

4. Позитивним, на наш погляд, було б розгляд авторкою питання не лише матеріального забезпечення жертв насильницьких дій, а й надання психологічної підтримки таким потерпілим, а також запровадження, в можливих випадках, сімейних психологічних консультацій, для подолання кризових ситуацій в сім'ї.

5. Розкриваючи питання класифікації жертв насильницьких дій, дисертантка пропонує, залежно від виду поведінки потерпілих, розділити їх на три групи: 1) потерпілі з неправомірним видом винної поведінки; 2) потерпілі з аморальним видом винної поведінки; 3) потерпілі з необачним видом винної поведінки. Позитивним, на наш погляд, було б, із врахуванням запропонованих типів поведінки, запропонувати заходи віктимологічної профілактики.

6. Позитивним, на наш погляд, було б висвітлення позиції автора щодо питань кримінальної відповідальності за насильницькі дії, зокрема кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, відповідальність за яке передбачено у ст. 126-1 КК України.

Висловлені зауваження стосуються переважно дискусійних питань дослідження, або окремих недостатньо чітких формулювань, або ж тих загальнотеоретичних проблем, які не були спеціальним предметом цього дослідження і тому суттєво не впливають на належний рівень проведеного дослідження. Вони не носять принципового характеру, є дискусійними за суттю та сприятимуть започаткуванню наукової дискусії протягом публічного захисту дисертації.

Представлений автореферат дисертації Н.О. Ліщук у повному обсязі відображає концептуальні висновки і науково-практичні рекомендації, які обґрунтовуються здобувачкою у самій дисертації.

Таким чином, можна зробити висновок: дисертація за актуальністю обраної

теми, ступенем обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в ній, їх достовірністю і новизною, повнотою їх викладу в опублікованих працях повністю відповідає вимогам, що пред'являються до кандидатських дисертацій згідно з п. 9, 11 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567.

Виходячи з цього, вважаю, що дисертація Лішук Наталії Олександрівни «Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання», є завершеною та самостійною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретну наукову задачу, а її автор на основі прилюдного захисту заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент:

Доцент кафедри
кримінального права і криминології
факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів
національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

А.О. Йосипів

